

A KÖRNYEZETVÉDELEM MEGJELENÉSE EURÓPA ALKOTMÁNYAIBAN

FODOR LÁSZLÓ*

Bevezetés

A környezettel kapcsolatos ismeretek korlátozottak: a természettudományok ma már korántsem állítják azt, hogy világunk a maga egészében, tudományos módszerekkel leírható lenne, vagy hogy a természet törvényszerűségei többek lennének számunkra, mint statisztikai alapon megfogalmazott valószínűségek. A pozitívizmus tételének („ami nem látható és mérhető, az nem valóságos”) relativizálódása magával hordoz egy egyre nehezebbé váló kérdést: hogyan ragadja meg a jog a környezeti jelenségeket.

A tudomány és a technika hosszú idő óta a társadalmi haladás eszközeinek tekintendő. A nagy találmányok (pl. az egészségügyben vagy az élelmezésben) az emberi sors javulását eredményezték és persze magukkal hozták a gazdasági növekedést. Kérdés azonban, hogy a tudományos-technikai fejlődés meddig szolgálja e nemes célok megvalósulását, hiszen az előrelépés mindig a gyengék: a fejlődő országok, a jövő nemzedékei és nem utolsósorban az emberi környezet hátrányára történik. A tudomány és a technika mindent elérhetővé tesz és nem ismer szentet vagy sérthetlent. A tudomány és technika racionalitása összekapcsolódik a társadalmi kontroll és manipuláció modern formáival is.

Az emberi aktivitás környezeti hatása egy idősebb emberiséggel, az utóbbi másfél száz esztendőben azonban (elsősorban a gyarapodó technikai lehetőségek révén, melyek a demográfiai robbanást is lehetővé tették) teljesen új minőséget nyertek. Ebbe beletartozik a rizikó, vagyis az olyan veszély fennállása, melyben a kár jellege, bekövetkezésének valószínűsége, okozója és további következménye egyaránt bizonytalan.

Visszatérve a fejlődésre, kétségtelen tény, hogy azzal az emberi élet egyre biztonságosabbá válik, pl. kevesebb, mint száz év alatt kétszeresére nőtt az átlagéletkor, a betegségek jelentős részére van gyógyszer, a természet kártékony

* DR. FODOR LÁSZLÓ

egyetemi docens

DE-JÁTI Agrárjogi és Munkajogi Tanszék

Miskolci Egyetem ÁJK, Agrárjogi és Munkajogi Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

erőit is megzaboláztuk; a társadalom közérzetében azonban ehhez nem járul hasonlóan növekvő biztonságérzet. A természeti erők, katasztrófák helyébe ugyanis emberi katasztrófák (Bophal, Csernobil, tiszai ciánszennyezés) lépnek, a globális felmelegedés az időjárás extremitását s ezen keresztül újból természeti katasztrófák bekövetkezését (dunai árvíz, sarki jég olvadása) eredményezi, s gyarapodnak a mindennapi élet társadalmi és egyéni rizikófaktora (erőművek, géntechnológia, növényvédő szerek, stb.) is. Mindez olyan kockázatot jelent, mely nem az emberi magatartások egyenes, szándékolt következménye, sokkal inkább azok mellékhatása.

A mellékkövetkezmények belátható időn belül nem szüntethetőek meg, nincs fejlődés bizonyos kockázatok, áldozatok nélkül. Az áldozatok azonban korántsem elkerülhetetlenek, vannak olyanok, melyeket nem kell vállalnunk, s olyanok is, melyek bizonyos feltételek teljesülése esetén elfogadhatóak.

Mindez olyan társadalmi-jogi kérdéseket vet fel, melyekre az alkotmányjognak, illetve magának az alkotmánynak is választ kell adnia: vannak-e a természeti környezet befolyásolásának korlátai; milyen sajátos megközelítést igényel az emberi cselekvés következményeinek kiszámíthatatlansága; van-e a természetben okozott, visszafordíthatatlan károkért felelősség; hogyan tudja teljesíteni az állam régi funkcióit (pl. biztonságos életfeltételek garantálása) a megváltozott elvárások közt; bővülnek-e az alkotmány rendelkezései, feladatai; felül kell-e vizsgálni az állami feladatmegosztás hagyományos rendszerét stb.¹

Meggyőződésünk szerint a társadalom létét fenyegető környezeti jelenségek szükségszerűen eredményezik az alkotmány tartalmának, funkciójának változását, bővülését. Az alkotmány védi az emberi életet, integritást, vagy a tulajdont az állami beavatkozásoktól, más személyekkel szemben vagy épp a békén keresztül. Ha az alkotmányos értékeket a környezet állapotának romlása veszélyezteti, attól azokat épp úgy meg kell védeni, mint a gyilkossal, tolvajjal, agresszorral szemben.² (Különbség persze szükségszerűen adódik, hiszen a környezet állapotának romlása a hatásmechanizmust, az időbeliséget és térbeliséget tekintve egyaránt diffúz módon, nehezen ha egyáltalán – nyomon követhetően okozza a védett jogtárgyak sérelmét.)

Jelen tanulmány e folyamat megragadására tesz kísérletet, sajátos szemszögből. Az alkalmazott módszer lényege annak feltárása, hogy Európa alkotmányaiban hogyan, milyen rendelkezésekben, illetve milyen rendelkezésekhez kapcsolódva jelenik meg a környezetvédelem. A jogtörténeti

¹ STEINBERG, Rudolf, *Der ökologische Verfassungsstaat*, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1998, 12-28. o.

² STEINBERG, *hiv. m.*, 45. o.

módszer is alkalmazást nyer, igaz, csak másodlagosan: hiszen a különböző stádiumokat már önmagában az eltérő szabályozási modellek bemutatása is érzékelteti, tekintve, hogy az egyes alkotmányok különböző idők, eltérő társadalmi berendezkedések termékei. A tanulmány korlátja egyrészt, hogy Európára koncentrálnak, így is lehetőséget nyújt azonban a tendenciák megragadására és arra, hogy a magyar Alkotmány környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseit széleskörű jog-összehasonlítás alapján ítéljük meg. A munka további említésre méltó korlátja nem más, mint az alkotmányok szövegére koncentrálnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egy alkotmányos norma megítélése csak korlátozottan lehetséges, ha nem tárjuk fel gyakorlatát, vagyis azt, hogy a jogrendszer további elemein és a jogértelmezésen keresztül hogyan válik élő joggá. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az alkotmány funkciója az egyes jogrendekben meglehetősen különböző lehet, s egyáltalán nem biztos, hogy az alkotmányos rendelkezések léte vagy nem léte alapján a környezetvédelemhez fűződő alapvető jogok és köteleességek, vagy állami szerepvállalás teljesülése megítélhető.³ Ilyen átfogó, az élő jogot is tárgyának tekintő elemzésre azonban jelen keretek közt nem vállalkozhatunk.

I. Európa alkotmányainak áttekintése

Az alábbiakban azon környezetvédelmi rendelkezéseket tekintjük át, melyek Európa országainak alaptörvényeiben szerepelnek. A szövetségi országok tartományainak, kantonjainak alkotmányait nem elemezzük részleteiben, de ahol szükséges, utalunk rájuk. Nem szerepel a leltárban Albánia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Moldávia, melyeknek alaptörvényeihez nem sikerült hozzájutni, s nem szerepel itt külön Lichtenstein és Málta sem, melyeknek alkotmányai⁴ nem tesznek említést a környezetvédelemlről.

1. Kelet-Európa rendszerváltás utáni alkotmányai

1. *Belorusszia alaptörvénye* (1995) az alapjogok meglehetősen terjedelmes katalógusát adja, a környezetvédelemhez több ponton is kapcsolódva. Jogot deklarál a kedvező környezethez (46. cikk), rögzíti mindenki kötelezettségét a

³ LÁNG István (szerk.), *Környezetvédelmi és természetvédelmi lexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002², I. kötet, 39. o.

⁴ www.erdkunde-online.de/dokumente/verfassungen/liechtenstein.pdf, illetve [uo./malta.pdf](http://www.malta.gov.mt/malta.pdf)

környezet védelmére (55. cikk), illetve a tulajdonjog gyakorlásának korlátjaként is nevesíti a környezetvédelem érdekét (44. cikk). E rendelkezések azonban közvetlenül nem érvényesülnek, az állam kötelessége ugyanis azon intézkedések megtétele (jogszabályok megalkotása), melyek az alkotmányos jogok széleskörű megvalósításához szükségesek (59. cikk).⁵

2. *Bulgária Köztársaság Alkotmánya* a környezet védelmével két helyen is foglalkozik, mégpedig az alapelvekről, illetve az alapvető állampolgári jogokról és kötelességekről szóló fejezetekben.⁶ Az alapelvek körében a 15. cikk szerint az ország biztosítja a környezet védelmét és megújulását, a természeti környezet fenntartását és sokféleségét, illetve a természeti erőforrásokkal való ésszerű gazdálkodást. Az 1991-ben megalkotott jogszabály a természeti erőforrásokat (ásványkincseket, külön törvényben rögzített vizeket, erdőket, természetvédelmi rezervátumokat stb.) kizárólagos állami tulajdonként kezeli, s egyebekben (pl. az energiaforrások kiaknázása és megóvása terén) is az állam szuverenitását hangsúlyozza. Az állami vagyonnal való gazdálkodásnak az állampolgárok, illetve a köz javára kell történnie. A bolgár mezőgazdaságnak, mint a nemzetgazdaság igen fontos részének léalapja, a termőföld, különleges védelmet élvez, a 21. cikk nemzeti kincsként említi. Egészen kivételes, alkotmányra nem jellemző (általában mezőgazdasági vagy földtörvényben szabályozott) rendelkezése szerint a termőföld kizárólag mezőgazdasági célokra használható, az ettől való eltérés csak kivételesen, külön törvény szabályainak megfelelően engedhető meg.

Az alapvető jogok és kötelességek körében a környezetvédelem mind jogként, mind az állampolgárok kötelezettségeként megjelenik. Az egészséges és kedvező környezethez való alapvető jog érvényesíthetőségének szintjét a környezetvédelmi jogszabályokban megállapított „értékek és normatívák” határozzák meg.

3. *A cseh alkotmányos rendelkezéseknek* két forrásával kell foglalkoznunk, ugyanis a Cseh Köztársaságban az *Alkotmány* (1993) mellett külön fogadták el az *Alapvető jogok és szabadságjogok Chartáját* (1991).⁷ Alapvető (állampolgári) jogokról és kötelességekről így az Alkotmány (szemben az 1960-as, csehszlovák szocialista alkotmánnyal, mely egyébként foglalkozott a természet védelmével is) egyáltalán nem is szól.

⁵VAN OUYEN, Robert, Ch. – SCHÄFER, Wolfgang, *Die neue Verfassung Weißrusslands*, *Wirtschaft und Recht in Osteuropa (WiRO)*, 11/1995, 404. o.

⁶TÓTH Károly (szerk.), *Kelet-Európa új alkotmányai*, JATE, Szeged, 1997, 63-64., 69. o.

⁷TÓTH Károly, *i. m.*, 19., 86-87., 104. és 109. o.

Az örökölt természeti javak megőrzését már preambulumban is hangsúlyozó Alkotmány (a 7. cikkelyben) elsősorban az állam kötelezettségét rögzíti a természeti erőforrások takarékos kiaknázása és a természet sokszínűségének védelme tekintetében. A jogokról szóló Charta pedig azt az – általában inkább alkotmányértelmezésekben megjelenő – kettős megközelítést tükrözi, melyben az egészséges környezethez való jog önálló alapjogként, illetve más alapvető jogok lehetséges korlátozásaként is megjelenik.

A Charta 35. cikkelye kifejezetten a környezetvédelemmel foglalkozik. Érdekes, hogy e rendelkezés a környezet állapotát általában véve azonosítja a kedvező életkörülményekkel, melyekre mindenki jogát biztosítja. Az egészséges környezethez való jog a cseh alkotmányjogban alapjogként értelmezhető, de csak korlátozott értelemben, hasonlóan pl. a spanyol vagy portugál alaptörvényekhez.⁸

Az alapjog egyik „részjogosítványát” külön is nevesíti a Charta, mely szerint a környezet, illetve a természeti erőforrások állapotáról mindenkinek teljes és megfelelő időben történő tájékoztatáshoz van joga. Itt találjuk azt a szabályt is, melynek alapján az alkotmányos jogok gyakorlása során senki sem veszélyeztetheti vagy károsíthatja a környezetet, a természeti erőforrásokat, a természeti és kulturális emlékeket – a törvényekben meghatározott mértéken felül. Emellett az egyik legfontosabb jogként kezelt tulajdonjog alapvető szabályai közt (11. cikk) is megjelenik a környezetvédelem, mint korlát. Ennek kiindulópontja az, hogy „a tulajdon kötelez”. Nemcsak más személy, vagy általában a közérdek sérelmére nem gyakorolható, de az emberi egészség, a természet és a környezet védelme is korlátját jelenti (a törvényben rögzített mérték feletti károsítás tekintetében).

4. Az *Észt Köztársaság Alkotmánya* (1992) már a különleges súlyú általános rendelkezések körében megemlíti, hogy a természeti kincsek és erőforrások a nemzeti vagyon részei, melyekkel takarékosan kell gazdálkodni (5. cikk). Az előírás alkotmányba iktatásának háttérében többek közt a 80-as évek szovjet rablógazdálkodása állt.⁹

Az észt alaptörvény emellett az alapvető jogok és köteleességek körében említi (noha igen szűkszavúan) a környezet védelmét, mégpedig nem alanyi jogként, hanem mindenkit terhelő kötelezettségként. Az 53. cikk az emberi és természetes környezet védelmének általános követelményét, illetve a környezeti

⁸ KLOEPFER, Michael – MAST, Ekkehart, *Das Umweltrecht des Auslandes*, Duncker&Humblot, Berlin, 1995, 198-199. o.

⁹ UEBE, Max, *Naturschutzrecht und Landschaftsplanung in Estland*, Nomos, Baden-Baden, 2001, 43-44. o.

károkért való felelősséget (s a reparációs eljárás törvényi szabályozásának szükségességét) állapítja meg. A 10. és 32. cikkek alapján pedig egyetlen jog sem gyakorolható más alkotmányos jogok és köteleességek – így a környezetvédelem – rovására, illetve a tulajdon sem használható a közérdek ellenében.¹⁰

5. *A Horvát Köztársaság Alkotmánya* (1990) a természet és az emberi környezet megőrzését az alkotmányos rend legfőbb értékei közé sorolja (3. cikk). A környezetvédelem ezen felül megjelenik úgyis, mint az egyes alapjogok korlátja, mint állami feladat és mint alanyi alapjog illetve köteleesség.¹¹

A 48. cikk szerint a tulajdon Horvátországban is kötelez, vagyis gyakorlásának a közjóhoz hozzá kell járulnia. A vállalkozás és a tulajdon szabadsága – törvénnyel – korlátozható is a természet, az emberi környezet és az egészség érdekében. Az 52. cikkely az állam védelmi funkcióját emeli ki a tenger, az egyéb vizek, a légtér, az ásványkincsek, a termőföld, az erdők, a növény- és állatvilág, illetve általában a környezeti értékek vonatkozásában. Ami pedig az állampolgárokat illeti: a 69. cikkely értelmében mindenkinek joga van az egészséges élethez, aminek jegyében az állam biztosítja polgárai számára a jogot az egészséges környezetben való élethez. Működésével, jogaival összhangban mind az állampolgárok, mind az állami, tudományos és társadalmi szervek különös gondossággal tartoznak az emberi egészség, a természet és a környezet védelmében.

6. *A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság 1990-es Alkotmánya* ugyan rendkívül lakonikus stílusban, de felállítja a környezettel kapcsolatos legfontosabb alkotmányos rendelkezések triászát (52. cikk): az egészséges környezethez való jogot, a környezet megőrzésére vonatkozó alapvető kötelezettséget, valamint az állam környezetvédelmi funkcióját, melynek jegyében a gazdasági és más tevékenységek szabályozását ki kell alakítani.¹² Említésre méltó, hogy a hajdani jugoszláv szocialista alkotmány (1974) elsőként deklarálta önálló állampolgári jogként az „egészséges életkörülményekhez” való jogot¹³. A mai szövetségi alaptörvény mellett az államszövetség mindkét tagjának alkotmánya rögzíti az állam környezetvédelmi felelősségét.¹⁴

¹⁰ TÓTH Károly, *i. m.*, 112., 116. és 119. o., UEBE, *i. m.*, 46-53. o.

¹¹ TÓTH Károly, *i. m.*, 141., 146-148. o.

¹² TÓTH Károly, *i. m.*, 166. o.

¹³ KILÉNYI Géza, *A környezetvédelmi jog elméleti alapjai*, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1979, 135. o.

¹⁴ A Szerb Alkotmány (1990) 72. cikkelye, illetve a Montenegrói Alkotmány 19. cikkelye. UEBE, *i. m.*, 48. o.

7. A lengyel alkotmányfejlődés hasonló fázisokkal jellemezhető, mint a magyar. Az 1952-ben meghozott szocialista alkotmányt 1976-ban környezetvédelmi rendelkezésekkel egészítették ki, a rendszerváltás okán jelentősen módosították, 1997-ben azonban ezen túllépve teljesen új alaptörvényt hoztak, melyben a környezetvédelemnek a korábbiaknál kiemelkedőbb szerep jut. Míg a korábbi alkotmány csak az imént említett triászt rögzítette¹⁵ (az államot, illetve a mindenkit terhelő kötelezettség mellett egészséges környezethez való jog helyett a környezeti javak előnyeit biztosítva), addig az új jogszabály több helyen, szélesebb értelemben, és persze modernebb felfogásban szól a környezetvédelemről.¹⁶

Az Alkotmány első fejezete a Lengyel Állam és nemzet négy tartóoszlopát határozza meg. Ezek közt (a területi függetlenség, az emberi jogok és a nemzeti örökség védelme mellett) a környezet védelmének szavatolása is szerepel (5. cikkely), ami azt jelenti, hogy a környezet az egyik legfőbb alkotmányos érték, s hogy védelme egyben a fejlődés alkotmányos kritériuma, adott esetben korlátja is. Az államnak deklarált kötelezettsége a környezet védelme, mégpedig nem csak a ma élő, de a jövő generációk ökológiai biztonsága érdekében egyaránt. Mindenkinek alapvető joga a környezet állapotával és védelmével kapcsolatos információk megismerése, s egyben mindenkinek kötelezettsége és felelőssége a környezet oltalma. Az állampolgárok környezetvédelmi tevékenységét az államnak támogatnia kell (74. cikkely).¹⁷

8. A Lett köztársaságban új alkotmány helyett az 1922-es alkotmányt állították vissza a függetlenség visszanyerésekor, amely értelem szerűen említést sem tartalmaz a környezettel kapcsolatban. Csupán egy formális értelemben alkotmányos ranggal nem bíró alkotmánytörvény állítja fel a környezetvédelem általános kötelezettségét.¹⁸

9. A Litván Köztársaságban már olyan alaptörvényről (1992) beszélhetünk, amely maga szól a környezet megóvásának igényéről. Érdekes, hogy ez a jogszabály az állam és az egyének viszonyát, jogait és kötelességeit tematikus

¹⁵ KLOEPFER-MAST, i. m., 187-188. o.

¹⁶ LOWITSCH, Jens – SCHÜRMAN, Jan, *Umweltrecht und Wirtschafts- bzw. Investitionstätigkeit in der Republik Polen*, WiRO, 1/2001, 1. o., illetve KILÉNYI, *hiv. m.*, 135. o.

¹⁷ WASILEWSKI, Andrzej, *Umweltschutzrecht im polnischen Rechtssystem*, Natur und Recht (NuR), 1998/6, 291. o.

¹⁸ UEBE, i. m., 48. o.

fejezetekre bontja, s ezek közül a nemzetgazdaságról és a munkáról szóló fejezet az, melyben a környezetvédelmi rendelkezések megtalálhatóak.

Az egészséges környezethez való jog nem jelenik meg itt sem, helyette az állam és az állampolgárok kötelezettségét fogalmazza meg az alkotmány (53., illetve 54. cikk). Eszerint az állam kötelezettsége a természetes környezet, az állat- és növényvilág, az egyes természeti értékek és területek védelméről való gondoskodás, illetve a természeti erőforrások mértékletes felhasználásának, regenerálásának és gyarapításának ellenőrzése. Másik oldalon pedig a jogalanyokkal szemben általános tilalom fogalmazódik meg a föld kincseinek kimerítését, a vizek és a levegő szennyezését, radioaktivitás előidézését, illetve az állat- és növényvilág károsítását illetően.¹⁹

10. Az Orosz Föderáció 1993-as Alkotmánya, mely a most élő mellett az eljövendő nemzedékekkel szembeni felelősség jegyében született, számos helyen tartalmaz környezetvédelmi követelményeket. Az Alkotmányos rend alapjairól szóló első fejezet szerint a föld és más természeti kincsek az adott területen élő népek életének, tevékenységének alapjaként védendőek. A természeti kincsek (elsősorban a föld) egyébként a korábbi (szocialista) hagyományoknak megfelelően élveznek kiemelt védelmet, de immár nem csak állami, hanem magán-, községi, stb. tulajdonban is lehetnek (9. cikk).

Az emberi és állampolgári jogok közül a föld és egyéb természeti erőforrások feletti tulajdonjog általában szabadon gyakorolható, amíg nem vezet a környezet károsodásához, vagy más személyek jogainak, törvényes érdekeinek sérelméhez. A földhasználat feltételeit és rendjét külön szövetségi törvény határozza meg (36. cikk).

A 41. cikk a magyar Alkotmány 70/D szakaszához hasonló rendelkezést tartalmaz, miszerint a környezetvédelem, az ökológiai helyzet javulását szolgáló tevékenység az állam támogatását élvezzi az egészségvédelemre vonatkozó jog biztosítása érdekében. Ezen felül azonban az orosz alaptörvény az egészséges környezethez való jogot is deklarálja, mégpedig a megbízható környezeti információkhoz való joggal együtt.²⁰ „Az egészségre káros környezeti hatásokkal szembeni alapvető jog kimondása az orosz szociális jogállam megvalósításának kétségtelenül fontos eleme”, tényleges garانتálása azonban korántsem teljes.²¹

¹⁹ TÓTH Károly, *i. m.*, 221. o.

²⁰ DOUBOVİK, Olga, *Das Umweltrecht der Russischen Föderation - Ein Überblick*, NuR, 2000/5, 241-242. o.

²¹ MÖLLER, Elke – BRINCHUK, Michail, *Die Entwicklung der Umweltgesetzgebung in der Russischen Föderation im Prozess gesellschaftlicher Umgestaltungen*, in: Jahrbuch des Umwelt- und Technikrechts 1995, v. Decker, Heidelberg, 1995, 158-159. o.

Az egészséges környezethez való jog a környezetszennyezéssel okozott vagyoni és nem vagyoni károokra vonatkozó kártérítési igényt is magában foglalja (42. cikk). Végül megjelenik a természet és a környezet védelmére, illetve a természeti erőforrásokkal való kíméletes bánásmódra vonatkozó általános, mindenkit terhelő kötelezettség is (58. cikk).

Az Orosz Föderációban egyébként a környezetvédelem szabályozása a szövetség és az azt alkotó köztársaságok konkuráló hatásköre (72. cikk).²²

11. *Románia alkotmánya* (1991) a kötelezettségek jegyében rendelkezik a környezet védelméről. Egyrészt az alapvető jogokról szóló fejezetben azt állapítja meg, hogy a tulajdonjog kötelezi a tulajdonost a környezetvédelemmel kapcsolatos feladatok ellátására (41. cikk), másrészt a gazdasági alapszabályok körében az állam feladatául rója a természeti erőforrásoknak a köz érdekében való hasznosítását, a környezet helyreállítását, védelmét és az ökológiai egyensúly fenntartását, illetve általában az életminőség javításához szükséges feltételek megteremtését (134. cikkely). A természeti erőforrások (mint pl. a föld méhének kincsei, a közérdekű vizek, a tenger, stb.) kizárólagos állami tulajdonban vannak. Az egészséges környezethez való jog fel sem merül.²³

12. *A Szlovák Alkotmány* (1992) Alapvető jogok és szabadságjogok című fejezete több alfejezetre tagolódik, amelyek közül kettő érdemel itt említést. Az alapvető emberi jogokat rendező második alfejezet a tulajdonról megállapítja, hogy az kötelez, visszaélni vele törvénnyel védett közérdek vagy mások jogainak rovására nem lehet. Gyakorlása – a törvényben meghatározott mértéken felül – nem károsíthatja a természetet, illetve a környezetet (20. cikk).

A hatodik alfejezet pedig kifejezetten A környezetvédelemhez és a kulturális hagyaték védelméhez való jog címet viseli. Rendelkezései szerint mindenkinek joga van a kedvező környezethez, másrészt mindenki köteles azt védeni, gyarapítani is. A törvényben meghatározott mértéken felül senki sem veszélyeztetheti vagy károsíthatja a környezetet, a természeti erőforrásokat és a műemlékeket. Az állam kötelessége biztosítani a körültekintő erőforrás használatot, az ökológiai egyensúlyt és a hatékony környezetvédelmet. A környezet állapotával, annak okaival és következményeivel kapcsolatos teljes körű és megfelelő időben nyújtott információhoz mindenkinek joga van (44-45. cikk).²⁴

²² KLOEPFER-MAST, i.m., 210. o.

²³ TÓTH Károly, i. m., 280. és 297-298. o.

²⁴ TÓTH Károly, i. m., 305-306., 310-311. o.

13. A Szlovén Köztársaság alaptörvényének (1990) általános rendelkezései szerint az állam kötelessége a természeti kincsek megőrzése, illetve az ország harmonikus fejlődésének biztosítása (5. cikk). A Gazdasági és szociális viszonyok körében tág teret kap a környezetvédelem. A tulajdonnak ökológiai rendeltetése is van, a természeti javak használatának feltételei vannak, különösen a termőföld esetében, amelyre külön törvény vonatkozik.

„A törvénnyel összhangban” mindenkinek joga van az egészséges környezetre, melynek biztosítása az állam feladata. A gazdasági és egyéb tevékenységek ennek érdekében szabályozottak, illetve ugyancsak törvény szól a környezeti károk megtérítésének feltételeiről és kereteiről. A környezet védelme kötelesség: az állam és a helyi közösség feladata megőrizni általában a természeti és kulturális örökséget, míg általános, mindenkit terhelő védelmi kötelezettség csak a nevezetes, illetve ritka természeti értékekre vonatkozik (67., 70-73. cikk).²⁵

14. Az ukrán szabályozást említjük a kelet-európai alkotmányok közül utolsóként. Ennek sajátossága, hogy a többször módosított 1978-as, szocialista Alkotmány egészen 1996-ig hatályban volt. Míg az csupán (az alapjogok és kötelességek körében) az ukrán polgárok kötelezettségét mondta ki a természetnek, illetve a természet gazdagságának védelmére²⁶, addig az új, 1996-os alaptörvény már több oldalról is megragadja a problémakört. Eszerint először is mindenkinek joga van egyrészt egy olyan környezetre, mely életének, egészségének megóvását szolgálja, másrészt e jog megsértéséből eredő károk kompenzálására. A környezet állapotával, a mezőgazdasági termékek és egyéb fogyasztási javak minőségével kapcsolatos információkhoz való hozzáférés ugyancsak alkotmányos jog, az ilyen adatok nem kezelhetőek titokként (50. cikk).

Ugyanakkor ahhoz is mindenkinek joga van, hogy az ukrán nép tulajdonában álló természeti kincseket (a földet, ásványkincseket, a vizet, atmoszférát, stb.) élvezze, anélkül persze, hogy azzal másoknak és a társadalomnak kárt okozna (13. cikk). A tulajdonjognak is korlátja a környezet állapota, mint társadalmi érdek (41. cikk).

Végül állami feladatként is megjelenik a környezetvédelem, mivel azt az alkotmány a jogalkotás szerveinek (Legfelsőbb Tanács, Minisztertanács, helyi

²⁵ TÓTH Károly, *i. m.*, 332., 340-341. o.

²⁶ FRENZKE, Dietrich, *Die Entwicklung des ukrainischen Verfassungsrechts von 1978 bis 1995*, Osteuroparecht, 1995, 338-339. o.

szervek, Krími Autonóm Terület) hatáskörei közt felsorolja (85. cikk), illetve szabályozását az ukrán jog szabályozási tárgyaként nevesíti (92. cikk).²⁷

2. Nyugat-Európa: az Unión kívül

1. *A kicsiny Andorra alaptörvénye* (1993) az állam felelősségét emeli ki a természeti erőforrások racionális használata, annak felügyelete tekintetében. A fenntartható erőforrás-gazdálkodásnak egy olyan környezeti állapotot kell szolgáltatnia, mely az eljövendő generációk számára is biztosítja az ökológiai egyensúly fennmaradását. A védendő környezeti érdekek közül külön említést nyer az atmoszféra, a levegő, a föld illetve a helyi növény- és állatvilág (31. cikk).²⁸

2. *A Norvég Alkotmány* 1992 óta tartalmaz környezetvédelemmel kapcsolatos követelményeket (110b §). Korábban (1972, 1988) is voltak már próbálkozások az alkotmány ilyen tartalmú módosítására, melyek azonban megbuktak, többnyire az uralkodó alkotmányjogi szemlélet miatt, mely szerint az alkotmány nem lehet tere jogi relevanciát (tényleges jogi következményt) nélkülöző alapvető jellegű deklarációknak, függetlenül attól, hogy az adott célkitűzés helyes-e. Végül azok az erők győztek azonban, melyek szerint az alaptörvénynek nem elegendő az állam kötelezettségét kimondania a környezetvédelmi szempontok figyelembe vételére vonatkozóan.

Az alkotmány-kiegészítés alapján mindenkinek joga van olyan környezethez, mely biztosítja egészségét, és olyan természethez, mely változatos és képes a megújulásra. A természeti erőforrások használata során körültekintően kell eljárni, biztosítva a jövő generációk jogait is. Annak érdekében, hogy az egészséges környezethez való jogát gyakorolni tudja, mindenkinek joga van a környezet állapotával és a (fennálló, illetve tervezett) környezethasználatok hatásaival kapcsolatos információk megszerzésére. A jog megvalósulása érdekében a másik oldalon az állam, illetve hatóságainak kötelezettsége áll a pontosabb előírások meghatározására vonatkozóan.²⁹

3. *A Svájci Szövetségi Alkotmányba* először egy 1971-es kiegészítéssel került be a környezetvédelemre vonatkozó cikkely (Art. 24^{sexies}). Ez a környezetvédelemre

²⁷ az Ukrán Alkotmány szövegét az interneten ld.: www.rada.kiev.ua/const/conengl.htm

²⁸ KELLER, Helen, *Umwelt und Verfassung*, Schulthess, Zürich, 1993, 288. o.

²⁹ EXNER, Martin, *Umweltschutz als Grundrecht in der norwegischen Verfassung*, NuR, 1993/1, 16-17. o.

vonatkozó alanyi jogot nem rögzített, rendelkezései a szó szoros értelmében a kantonok és a szövetség közti hatásköri megosztást taglalták, a szövetséget elsősorban a levegő- és zajvédelem, a tájvédelem, a természeti- és műemlékek védelme, illetve 1987 óta a lápvidékek megőrzése terén jogosítva törvényalkotásra. A hatáskörre vonatkozó normaszövegből vezették le az állam kötelezettségét a környezet védelmére.³⁰

1999-ben egy teljességgel új alkotmányt fogadtak el, amely a korábinál jobban veszi figyelembe a környezetvédelmi szempontokat. Ez sem lép ugyan túl az állami feladatok rögzítésén (tehát nem ad a környezetvédelemhez fűződő alanyi jogot a polgároknak), de alkotmányos rangra emeli a modern környezetvédelmi szabályozás alapelveit.

Amellett, hogy preambulumban hangsúlyozza a jövő generációkért érzett felelősséget, a fenntartható fejlődés célját és a természeti erőforrások hosszútávú használatát, a környezetvédelem integrációjáról sem feledkezik meg. Egyedülálló az alaptörvény energiaellátással kapcsolatos, 6. fejezete, mely rögzíti a környezetbarát energiarendszer követelményét, az állami ösztönzés szükségességét a takarékos energiagazdálkodásra és a megújuló források hasznosítására, illetve a megújuló energiahordozók előnyben részesítésének kötelezettségét (89. cikkely). Az egészségvédelemről szólva sem feledkezik meg a környezetvédelemről, konkrétan az ionizáló sugárzások elleni állami fellépésről (118. cikk).

Az alkotmányban található szétszórt rendelkezések mellett a 4. fejezet kifejezetten a környezetvédelemé, illetve a területfejlesztésé. Eszerint a szövetség és a kantonok a fenntarthatóság jegyében egyaránt törekszenek a természet és megújuló képessége, illetve az emberi igények közti összhang hosszútávú megteremtésére. Az állam (a szövetség) gondoskodik az embert és környezetét megóvó szabályozás kialakításáról, mégpedig a megelőzésre törekedve. A szabályozást elsősorban a kantonok hivatottak végrehajtani, a megelőzés és a bekövetkezett károk helyreállítása pedig a károkozó költségére történik (szennyező fizet elv). Az alkotmány részletesen rendezi az állam feladatait, kiemelve a szennyvizekkel, az erdőkkel, az állatvédelemmel, a vadászattal és halászattal (szövetségi hatáskörök), illetve a természetvédelemmel és élőhelyekkel kapcsolatosakat (utóbbiak kantonális feladatok). Természetvédelmi célból megengedi a tulajdonjog korlátozását, a jelentős értékek kisajátítását is (73-80. cikkelyek). Az alkotmányos érdekek mérlegelését egy ízben kiveszi az alaptörvény a jogalkalmazó kezéből, a nemzeti jelentőségű,

³⁰ KLOEPFER-MAST, i. m., 38-39. o., KILÉNYI, *hiv. m.*, 136. o.

különleges szépségű lápvidékek, illetve azok élővilága abszolút védelmet élvez.³¹

Azon svájci kantonok alkotmányai, melyek az újabb idők termékei, ugyancsak tartalmaznak környezetvédelmi rendelkezéseket.³²

4. A *Török Alkotmány* (1982) szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy egészséges és kiegyensúlyozott környezetben éljen. Az államnak és az állampolgároknak egyaránt kötelessége a környezet fejlesztése, védelme és a környezetszennyezés megelőzése (56. cikk).³³

3. Az Európai Unió tagállamainak alkotmányai

1. *Ausztria alkotmányos rendjében* az Alkotmány csupán egy olyan alaptörvény, melyből a többi alkotmányos rendelkezés származtatható. Az osztrák alkotmányjog mintegy 250 alkotmánytörvényből és több mint 200 alkotmánymódosító rendelkezést tartalmazó államszerződésből áll. A kilenc tartománynak is saját alkotmánya van. Ebben az áttekinthetetlen normahalmazban *maga az alkotmány* csupán a szövetség és a tartományok közti hatáskörmegosztás körében említi a környezetvédelmet, a szövetségi szintű törvényhozás kompetenciáját igen szűkre szabva. A környezetvédelemben általában akkor van hatásköre a szövetségnek, ha a környezet veszélyeztetettsége áll fenn valamely környezetminőségi (immissziós) határértékek meghaladása miatt. A levegővédelmi hatáskört a tartományok joga korlátozza, azok ugyanis szabadon rendezik a fűtőberendezésekkel kapcsolatos kérdéseket. A hulladékgazdálkodásban pedig csak a veszélyes hulladékokat szabályozhatja a szövetségi jogalkotó, amennyiben egységes előírások meghatározása szükséges (10. cikkely).³⁴ Ahhoz pl., hogy Ausztria (szövetségi szinten) át tudja venni az EU környezeti hatásvizsgálati előírásait (melyek átfogó jellegűknél fogva

³¹ WAGNER PFEIFER, Beatrice, *Umweltrecht*, Schulthess, Zürich, 1999, 21-24. o.

³² Különösen a Genfi Alkotmány (1847, az 1982-es módosítás után) tekinthető progresszívnek, de említhető Basel (1994), Aargau (1980), Thurgau (1987), Bern (1993) stb. alaptörvénye is. Keller, i. m., 85-86., 265-271. o.

³³ A Török Alkotmányt ld. az interneten:

[www.erdkunde-online.de/dokumente/verfassungen/Türkei.htm](http://www.erdkunde-online.de/dokumente/verfassungen/Tuerkei.htm)

³⁴ KIMMEL, Adolf (szerk.), *Verfassungen der EU-Mitgliedstaaten*, C. H. Beck, München, 2000, 320. o., illetve FODOR, László, *Integratív környezetjog*, Bibor, Miskolc, 2000, 47-50. o.

nehezen férnek meg az ágazati feladatmegosztással), külön alkotmánymódosításra volt szükség (11. cikkely (1) bek. 7. pont).³⁵

Egy 1984-es alkotmánytörvény tartalmazza a környezetvédelem alkotmányos alapjait. Eszerint az Osztrák Köztársaság (a szövetség, a tartományok és a községek egyaránt) átfogóan érvényesíti a környezet védelmét. Az átfogó környezetvédelem jelenti a környezetnek, mint az emberi élet alapjának a védelmét a káros hatásoktól, különösen a levegő, a talaj és a víz tisztántartására, illetve a zaj elleni védelemre terjed ki. Az alkotmánytörvény rendelkezése nem ad a környezetvédelemhez fűződő alapjogot a polgároknak és általános kötelezettséget sem állapít meg. Ugyanakkor (noha kifejezetten nem szól a jövő generációkról) az emberi élet feltételeiről általában beszél, ezért következik belőle a következő generációkért érzett felelősség is.³⁶

Rendelkezései az államot kötik, mégpedig hasonló módon, mint a Magyar Alkotmánnyal összefüggésben az Alkotmánybíróság értelmezte, ugyanis az Osztrák Alkotmánybíróság gyakorlatában az idézett rendelkezés többnek tekintendő pusztá államcélnál, célkitűzésnél; alapja lehet a közérdek megállapításának, alapjogok korlátozásának; iránymutatást adhat a törvények értelmezéséhez; és amellett, hogy megfelelő szabályozásra kötelezi az államszerveket, ráadásul korlátját jelenti annak, hogy az állam a környezetvédelmi szabályozás már elért szintjét csökkentse.³⁷

Kétségtelen tény, hogy Ausztriában a környezet védelme és annak szabályozása, vagy épp az emberi jogok helyzete magas színvonalú, ezért korántsem ítélné meg az idézett alkotmányos rendelkezések némileg szűkre szabott tartalma, terjedelme alapján.³⁸

2. *A Belga Királyság Alkotmányának* (1994) 23. cikkelye összekapcsolja a környezetvédelmet az emberhez méltó élet jogával, egészen pontosan (a munkához, lakáshoz, szociális biztonságához való jog mellett) annak részeként, illetve biztosítékeként. Eszerint mindenkinek joga van az egészséges környezet

³⁵ THYM, Daniel, *Umweltschutz in den Verfassungen der EU-Mitgliedstaaten*, NuR, 2000/10, 563. o., KLOEPFER-MAST, i. m., 55-56. o.

³⁶ PERNTHALER, Peter, *Staatsziel umfassender Umweltschutz*, in: Kerschner, Ferdinand (szerk.): *Staatsziel Umweltschutz*, WUV-Universitätsverlag, Wien, 1996, 8-9. o.

³⁷ WELAN, Manfred, *Umweltschutz durch Verfassungsrecht*, in: Kerschner, Ferdinand (szerk.): *Staatsziel Umweltschutz*, WUV-Universitätsverlag, Wien, 1996, 31-32., 37-44. o.

³⁸ WELAN, i. m., 50. o.: az osztrák környezetjog „kolosszus agyaglábakon”. De idézhetjük képszerű volta miatt az osztrák környezetjog másik hírneves művelőjét is: „A környezetvédelem Ausztriában az emberi jogok szürke zónájához tartozik”. KIND, Martin, *Umweltschutz durch Verfassungsrecht*, Springer, Wien, 1994, 187. o.

védelméhez. A hatásköri szabályok érdemelnek még említést, melyek alapján Belgiumban a környezetvédelmi normák kialakítása nem csak a központi állam, de a régiók és a községek feladata is. A régiók közül egyébként elsősorban Vallónia él az önálló szabályozás lehetőségével, míg pl. Flandriában gyakorlatilag nincs regionális környezetjog.³⁹

3. *A Dán Királyság Alkotmánya* (1953) nem tartalmaz utalást sem a környezetvédelemre, aminek oka az alkotmánymódosítás túlságosan szigorú rendjében keresendő. Természetesen ez a szabályozási helyzet nem vezethet arra a következtetésre, hogy Dánia a környezetvédelemre nem fektetne megfelelő súlyt. Ami a hatásköröket illeti, inkább az alacsonyabb szintű normaalkotás jellemző, illetve a végrehajtásban a regionális és községi szervek jogkörének szélesedése.⁴⁰

4. *A korábbi Finn Alkotmány* két rendelkezést tartalmazott a környezetvédelemmel összefüggésben (a 14/A cikkely, amit a 90-es évek második felében iktattak be). Eszerint (a Magyar Alkotmány 18. §-ának fordulatával gyakorlatilag azonos módon) az állam biztosítja mindenki jogát az egészséges környezethez, illetve lehetőséget ad polgárainak a környezetvédelemmel összefüggő döntésekben való részvételre. Az új, 2000-ben hatályba lépett alkotmány alapvető jogokról szóló, második fejezete a korábbiaknak megfelelően tartalmazza a környezetért való felelősség legfőbb követelményeit, hozzátéve azokhoz, hogy mindenki felelősséggel tartozik a környezet, a természet, a természet sokszínűsége és a kulturális örökség megőrzéséért (20. cikkely). Környezetvédelemhez való alanyi jogról az új alaptörvény sem rendelkezik.⁴¹

5. *A Francia Köztársaság Alkotmánya* (1958) nem tesz említést a környezet védelméről. A korábbi alkotmány (1946) hatályban tartott preambulumban szereplő rendelkezést, miszerint az állam mindenkinek biztosítja az egészség védelmét, szokás az állam környezetvédelmi kötelezettségeinek alapjául venni. A környezetvédelem deklarálása régóta vitatott kérdés, bár nincs olyan

³⁹ KIMMEL, hiv. m., 3-4., 6., 32. o., THYM, hiv. m., 563. o., KLOEPFER-MAST, i. m., 89-90. o.

⁴⁰ KLOEPFER-MAST, i. m., 131-132. o., THYM, i. m., 559. o., illetve gondoljunk csak a „dán palack-ügyre” (C-302/86 sz. ügy), melyben Dánia az Európai Bíróság előtt Németországgal szemben, illetve az áruk szabad mozgása ellenére is érvényesítette a környezetvédelem érdekét.

⁴¹ A korábbi alkotmányhoz: THYM, i. m., 558., 560. o., míg az újhoz ld. KIMMEL, hiv. m., 115. o.

jelentősége, mint a kontinens legtöbb országában. Ennek az az oka, hogy Franciaországban az alkotmánynak nincs olyan kötőereje, mint pl. Németországban, Ausztriában vagy akár hazánkban, s ennek megfelelően az alkotmányos jogok védelmének sincs igazán gyakorlata (az Alkotmánytanács jogosítványi korlátozottak).⁴² Ha lenne is környezethez való jog az alaptörvényben (aminek a jövőben is igen kicsi a valószínűsége), annak nem lenne megfelelő hatása, csak ha az alapvetően közigazgatási jellegű (közigazgatási eszközökkel élő és a közigazgatási szervek széles jogalakitó kompetenciájára építő) környezetvédelmi szabályozás egészében átalakulna.⁴³

6. *A Görög Alkotmány* rendszere – a keletkezési körülmények hasonlósága (1975, a diktatúra felszámolása utáni demokratizálódás) miatt – számos hasonló vonást mutat a többi mediterrán ország alaptörvényével.

Az egyéni és szociális jogok körében rögzíti, hogy az állam megelőző és elhárító intézkedésekkel köteles védeni a természeti és kulturális környezetet (24. cikk). Az erdők védelme külön hangsúlyt kap, az erre vonatkozó szabályok már törvényi szintre tartoznak. Közfunkciót betöltő (állami) erdőt, fásított területet mezőgazdasági célra hasznosítani főszabály szerint tilos, de nemzetgazdasági érdekből megengedhető. A terület- és városfejlesztéssel szembeni követelmény a lehető legjobb életkörülmények megteremtése. Külön is megemlékezik az alkotmány a műemlékvédelemről, mely az állam kötelezettsége, s mely a tulajdonjog korlátozásának (kisajátításnak) is alapja lehet.⁴⁴ Környezeti jogokról a görög alaptörvény sem ejt szót, de említett, az állam kötelezettségeire vonatkozó szabályai is alkalmasak arra, hogy a környezetet (önálló, embertől független) védett jogi tárgyként tekinthessük, illetve hogy a környezetvédelmi eljárásokban résztvevő állampolgárok érveit alátámasszák.⁴⁵

7. *Hollandiában az Alkotmány* (1983) az alapjogokról szóló első fejezetben emlékezik meg a környezet védelméről (21. cikkely). Eszerint az állam gondoskodása kiterjed a környezet javítására, védelmére is. Noha a szakirodalom gyakran emlegeti e rendelkezést a környezethez fűződő szociális (ti. társadalmi) alapjogként, annak elemzése egyértelműen mutatja, hogy szó sincs a környezethez való alanyi alapjog elismeréséről, legfeljebb az

⁴² KIMMEL, hiv. m., 160. o., THYM, i. m., 559., 561. o., KLOEPFER-MAST, i. m., 73-74. o.

⁴³ WOEHLING, Jean-Marie, *Umweltschutz und Umweltrecht in Frankreich*, Deutsches Verwaltungsblatt (DVBl), 1. Juli 1992, 892. o.

⁴⁴ KLOEPFER-MAST, i. m., 179-180., KIMMEL, hiv. m., 172-173. o.

⁴⁵ KARAKOSTAS, Ioannis, *Rechtsmittel zum Schutz der Umweltgüter im griechischen Recht*, NuR, 1993/10., 472. o.

alkotmányos rend egyik elvéről, illetve államcélról beszélhetünk, melynek megvalósításában széles mozgástere van a községeknek (önkormányzatoknak) is.⁴⁶

8. *Az Ír Alkotmány* (1937) a környezetvédelemről nem, csak az egészségvédelemről szól. Eszerint az állam törvények útján, legjobb képességei szerint biztosítja az élet, a személyek védelmét (40. cikkely, (3) bekezdés). E rendelkezést szokás kiterjeszteni a környezetterheléssel okozott egészségkárosodásokkal szembeni védelemre.⁴⁷

9. *Luxemburg Alkotmánya* talán az egyik legrégebbi (1868) és legrövidebb alaptörvénye Európának, így nem csoda, hogy rendelkezései közt nincs olyan, mely a környezetvédelem alapjául szolgálna.⁴⁸

10. *Nagy-Britanniának nincs* a szó kontinentális értelmében vett, írott alkotmánya. Említést érdemel, hogy a környezetvédelem terén az országrészek jogalkotásának kisebb jelentősége van, illetve hogy a végrehajtási jellegű szabályozás többnyire kötelező erőt nélkülöző „rendeletek” formájában történik. Érdemes megemlíteni, hogy az ország 1998-ban belső jogává tette az Emberi Jogok Európai Egyezményét,⁴⁹ mely ugyan nem szól a környezetvédelemről, de kimondja a magánélethez, magánlakáshoz való jogot. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának értelmezésében pedig, mint ismeretes, e jogok környezetszennyezéssel is megsérthetők.⁵⁰

11. *Németországban* 1972-ben került be az Alaptörvénybe Környezetvédelem cím alatt a szövetségi jogalkotás (tartományi jogalkotást korlátozó) hatásköre a hulladékkezelés, a levegőminőség-védelem és a zajvédelem terén. Egy 1994-es alkotmánymódosítással a környezetvédelem megjelölés megszűnt, de a konkuráló hatáskörök megmaradtak a 74. cikkely részeként, egy új 20/A cikkellyel pedig bekerült az alaptörvénybe a környezetvédelem, mint államcél. Németországban egyébként az egyes tartományok alkotmányai is tartalmazzak

⁴⁶ KLOEPFER-MAST, i. m., 101. o., KIMMEL, hiv. m., 296. o., THYM, i. m., 558., 563. o., KISCHEL, Uwe, *Risikomanagement im öffentlichen Recht aus Rechtsvergleichender Sicht*, (konferenciabezámoló), Umwelt- und Planungsrecht, 1996/11-12., 438. o.

⁴⁷ KIMMEL, hiv. m., 240. o., THYM, i. m., 561. o.,

⁴⁸ KIMMEL, hiv. m., 277-291. o., THYM, i. m., 559. o.

⁴⁹ KIMMEL, hiv. m., 561-582. o., THYM, i. m., 559. o.

⁵⁰ BÁNDI Gyula, *Környezetjog*, Osiris, Budapest, 2000², 59. o., FODOR László, *A levegő védelmének szabályai a magyar környezetjogban*, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tom. XIV., Miskolc, 1997, 81. o.,

környezetvédelmi rendelkezéseket, némelyikük jelentősen túllépve a szövetségi normát.⁵¹

A Szövetségi Alaptörvény nem biztosít környezetvédelemhez fűződő alapjogot, ennek ellenére befolyásolja az alapjogok kialakult rendszerét azzal, hogy új társadalmi érdeket fogalmaz meg, melyek befolyásolják a törvényhozást, de a jogértelmezést és jogalkalmazást is, s melynek alapján az alapjogok korlátozhatók.

Szóhasználatában a környezetvédelem kifejezés alkalmazását is kerüli. Megfogalmazása szerint az állam a jövő generációkért érzett felelősség jegyében (is, tehát megelőző jelleggel) védi az élet természetes feltételeit. Az alkotmányos rend és a törvények jelentik a korlátját a végrehajtásnak és az igazságszolgáltatásnak a rendelkezés szerint e téren. Alkotmányjogi értelemben (tekintettel a jogállamiság elvére) teljesen felesleges ez utóbbi megkötés, a szakirodalom szerint politikai kompromisszum eredményeképp (az esetleg jogilag nem érvényesíthető, s így az Alaptörvénybe vetett közbizalmat rontó rendelkezések elkerülésére irányuló igyekezetben) került be. Azzal azonban, hogy az alaptörvény az említett módon külön kiemeli a három hatalmi ágat, kötelezettségeiket konkrétabbá és egymástól függetlenné is (!) teszi, cselekvésüket (a környezeti érdekek figyelembe vételét) a kifejezetten környezetvédelmi normákon és ügyeken túl terjedően várja el.⁵²

Az állam kötelezettsége pedig túlmegy a jogi megoldások alkalmazásán, a 20/A cikkelyből a környezeti állapot tényleges megóvására, javítására irányuló kötelezettség is levezethető.⁵³

12. Az Olasz Köztársaság Alkotmánya környezetvédelemhez kifejezetten kapcsolódó rendelkezése arról szól, hogy a köztársaság védi a tájat, valamint a nemzeti történeti és művészeti örökséget (9. cikk). Emellett az egészségvédelemről szóló rendelkezést (32. cikk) is a környezetvédelemmel kiterjesztőleg szokás értelmezni. A tulajdonjogról szóló cikkelyek alapján a tulajdonnak, különösen is a termőföld feletti jogosítványnak közérdekű (társadalmi) funkciói is vannak. E funkciók, korlátozások, csakúgy, mint a földminőség javításának előírása, törvényi szabályozás tárgyát képezik (42-44. cikk). Ami pedig a hatásköröket illeti, a lehetőségeivel kevésbé elő központi

⁵¹ KLOEPFER, Michael, *Umweltschutz als Verfassungsrecht: Zum neuen Art. 20a GG*, DVBl, 15. Januar 1996, 73., 76. o. A tartományi alkotmányokhoz pedig ld.: FÜHR, Martin, *Ökologische Grundpflichten als verfassungsrechtliche Dimension*, NuR, 1998/1, 7-8. o.

⁵² KLOEPFER, hiv. m., 74-76., 78-80. o.

⁵³ MURSWIEK, Dietrich, *Staatsziel Umweltschutz (Art. 20a GG)*, Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht, 1996/3, 222. o.

parlament mellett az autonóm régiók jogalkotása töredezetté teszi a szabályozást, amit általában a végrehajtás nagymértékű deficitje jellemez.⁵⁴

13. Az 1976-os Portugál Alkotmány meglehetősen hosszan részletezi a környezetvédelemmel kapcsolatos alapvető követelményeket, amit persze azzal összefüggésben kell értékelnünk, hogy maga az alaptörvény is rendkívül terjedelmes (mintegy 300 cikkely), illetve hogy a környezetet tágan, az emberi életminőség széles összefüggésében értelmezi (hasonlóan a spanyol, francia vagy görög megközelítéshez), és végül hogy az alkotmányos rendelkezések kötőereje, jogi jellege az ilyen és hasonló rendelkezésekkel összefüggésben vitatható.⁵⁵

Először is az alapvető rendelkezéseket kell megemlítenünk, melyek szerint a portugál államiság elvei közé tartozik a lakosság életminőségének szolgálata, a gazdasági, szociális, kulturális és ökológiai jogok biztosítása, valamint a természet és a környezet védelme, illetve a természeti erőforrások megőrzése (9. cikk).

Az „ökológiai jogok” a gazdasági, szociális és kulturális jogok közt jelennek meg, a szociális jogokról szóló alfejezetben. A 66. cikkely szerint mindenkinek joga van az emberhez méltó, egészséges, ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez, s mindenki kötelezettsége annak védelme. Az egészséges környezethez való jog alanyi alapjog, de nem feltétlenül jelent az állampolgárok számára közvetlenül érvényesíthető jogi pozíciót.⁵⁶ A környezet védelméhez való jogot az államnak szervein, cselekvésein és a lakossági kezdeményezéseknek nyújtott támogatáson keresztül kell biztosítani. Az állam kötelezéseit is részletezi az alaptörvény, ide tartozik többek közt a környezetszennyezés megelőzése és ellenőrzése; természetvédelmi és rekreációs területek létesítése; a természeti erőforrások olyan kiaknázásának elősegítése, mely biztosítja azok megújulását, az ökológiai egyensúlyt; a települési környezet védelme, együttműködve a helyi önkormányzatokkal; a környezeti érdekek figyelembe vétele a különböző politikai elképzelésekben; a környezeti nevelés támogatása; illetve a gazdasági fejlődés és a környezetvédelem összhangját biztosító fiskális politika folytatása.

A portugál alaptörvény a környezetvédelmi szempontok integrációjáról (figyelembe vételéről) a konkrétabb összefüggéseket illetően sem feledkezik

⁵⁴ KLOEPFER-MAST, i. m., 152. o., KIMMEL, hiv. m., 250., 253., 255. o., THYM, i. m., 559., 561. o.

⁵⁵ KLOEPFER-MAST, i. m., 171. o., THYM, i. m., 557-558. o.

⁵⁶ STEINBERG szerint a portugál szabályozás alanyi alapjogot teremtett, ld. *i. m.*, 71. o. Ugyanígy: KLOEPFER-MAST, hiv. m., 557. o. Ugyanakkor THYM szerint nem beszélhetünk erről, ld. *i. m.*, 560. o.

meg. Így az állami gazdaságpolitikának olyan energiarendszert kell felállítania, mely biztosítja az erőforrások fenntartását és az ökológiai egyensúlyt (81. cikk). A gazdasági és szociális célú fejlesztési tervek szerves része az ökológiai egyensúly megőrzése, a környezet védelme (90. cikkely). Az agrárpolitikának is (különösen a földhasználat terén) biztosítania kell az erőforrások megújulását, illetve igazodnia kell a vidék ökológiai (és szociális) adottságaihoz (93. cikk).⁵⁷

14. A Spanyol Királyság Alkotmánya (1978, a portugál vagy görög alaptörvényhez hasonlóan) a diktatúrát követő demokratizálódási folyamat alapja. 45. cikkelye tartalmazza a környezetvédelemhez kapcsolódó rendelkezéseket, amelyek szerint mindenkinek joga van olyan környezethez, mely személyiségének kibontakozását szolgálja, másrészt mindenkinek kötelezettsége is annak megőrzése. Az állam feladata, hogy az életminőség védelme, illetve a környezet állapotának javítása, helyreállítása érdekében ügyeljen a természeti erőforrások racionális használatára, illetve hogy a szolidaritás jegyében segítse elő a környezetvédelmi jellegű társadalmi kezdeményezéseket. A jogszabályhely büntetőjogi és egyéb, adminisztratív szankciók alkalmazását is előírányozza.⁵⁸

Abból következőleg, hogy a környezetvédelmi rendelkezések az alaptörvény rendszerén belül „A társadalom- és gazdaságpolitika alapelvei”-hez tartoznak, a megfelelő környezethez való jog nem tekinthető alanyi alapjognak, a szó szerinti értelmezés ellenére sokkal inkább államcélról beszélhetünk csak. Ezt az értelmezést támasztja alá az 53. cikkely is, mely szerint a környezethez való jog megsértése esetén alkotmányjogi panasznak nincs helye. Az állampolgár csupán rendes bíróság előtt érvényesítheti jogát, ha törvényben (tehát nem közvetlenül az alaptörvényben) rögzített jogi helyzete sérült.⁵⁹

Ami a jogalkotási hatásköröket illeti, a központi szabályozás mellett növekvő jelentősége van az autonóm közösségek és a helyi önkormányzatok előírásainak is. Noha az alaptörvény alapján az autonómiák törvényei egyenrangúak a központi állam törvényeivel, az alkotmánybírói gyakorlat alapján az autonómiák csak szigorúbb követelményeket érvényesíthetnek az országos normáknál. Átfogó regionális szabályozást érvényesít pl. Katalónia.⁶⁰

⁵⁷ KIMMEL, hiv. m., 403., 422-423., 428-430. o.

⁵⁸ KIMMEL, hiv. m., 527-529. o.

⁵⁹ PAREJO ALFONSO, Luciano, *Umweltschutz und Umweltrecht in Spanien*, DVBl, 1. Oktober, 1992, 1276. o., THYM, i. m., 557., 559-560. o.

⁶⁰ PAREJO ALFONSO, i. m., 1276-1277. o., KLOEPFER-MAST, i. m., 160-161. o., THYM, i. m., 563. o.

15. A Svéd Királyság alaptörvénye egy meglehetősen általános előírást tartalmaz az állami berendezkedés alapjai közt, mely szerint az állami tevékenység elsődleges célja az egyének személyes, gazdasági és kulturális jóléte. A jólét egyik alapja pedig nem más, mint a megfelelő környezet (I. fejezet, 2. §). A környezetvédelem alkotmányos alapjai tekintetében az ombudsman (és környezetvédelmi keresetindítási joga), illetve a decentralizált (községi) szabályozás érdemel még említést.⁶¹

II. A Magyar Alkotmány rendelkezései az európai megoldások tükrében, következtetések, javaslatok

1. Környezetvédelem a Magyar Alkotmányban

A magyar alaptörvénybe először egy 1972-es módosítás eredményeképp került be a környezetvédelem (57. §) az állampolgárokat megillető jog formájában. Az emberi élet, egészség védelméhez (voltaképp eszközként) kapcsolódó rendelkezés beiktatása a Stokholmi Konferencia (1972) által fémjelvezhető, világszerte érvényesülő folyamat korai terméke, melyet a normativitás helyett a deklaratív jelleg határozott meg.⁶²

A hatályos rendelkezések az 1989. évi alkotmánymódosítás eredményei. Ezek szerint a környezetvédelem két összefüggésben is megjelenik, a társadalmi-gazdasági alapokról szóló I. fejezetben (18. §), illetve az alapvető jogokat és kötelezettségeket tartalmazó XII. fejezetben (70/D. §).

A 18. § kimondja, hogy „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.” Noha a szóhasználat alapján egyértelműen a környezethez való jogról van szó, mind az Alkotmánybíróság, mind a szakirodalom egyet ért abban, hogy e rendelkezés nem alapít közvetlenül érvényesíthető (alanyi) alapjogot, sokkal inkább az állami felelősség, szerepvállalás alapját jelenti.⁶³ Az alapvető jog hiányának megítélése, értékelése ugyanakkor már korántsem egységes. Van olyan álláspont, mely szerint a

⁶¹ KLOEPFER-MAST, i.m. 141. o., KIMMEL, hiv. m., 487. o., THYM, i. m., 558., 561., 563. o.

⁶² BAKÁCS Tibor, *Glosszák az Alkotmány, a környezetjog és a jogalkotás köréből*, Magyar Jog, 1995, 273. o., CSEPREGI István, *A környezethez való alkotmányos jog fejlődése hazánkban*, Zöld jog, 1998/10., 1. o.

⁶³ Ld. mindenképp előt a 28/1994. (V. 20.) sz. ABh-t, illetve BÁNDI, *Környezetjog, i. m.*, 59-63. o., FODOR László – PRUGBERGER Tamás, *A környezetjog rendszere, elméleti és gyakorlati kérdései*, KGI, Budapest, 1996, 162. o. stb.

magyar szabályozás már így is túllép a nemzetközi elvárásokon⁶⁴, van olyan, mely szerint tulajdonképpen megfelel azoknak⁶⁵, s olyan is, mely szerint módosítani kellene az Alkotmányt a környezethez való valódi alanyi jog megteremtése, illetve a környezetvédelemre vonatkozó általános kötelezettség kimondása érdekében.⁶⁶ Az európai alkotmányok áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy az elemzett rendelkezés semmiben nem lép túl a nemzetközi elvárásokon, tendenciákon, s ami önmagában a környezethez való jog kérdését illeti, nem is marad el azoktól. Számos ország (pl. Norvégia, Spanyolország, Szlovénia, stb.) alaptörvénye említi a környezethez való jogot, mint láttuk, de a magyar értelmezéshez hasonlóan, még ha a szó szerinti értelmezés másképp is alakul, többnyire anélkül, hogy azalatt közvetlenül érvényesíthető, alanyi alapjogot értenének.

A 18. § rendelkezéséből ugyanakkor – közvetve, ilyen irányú kifejezett előírás hiányában – az állampolgárok környezetvédelmi kötelezettsége levezethető, hisz az állam elsődleges feladata a szabályozás, mellyel olyan jogrendet teremt, melyben megfogalmazza a környezethasználatok korlátait, vagyis a jogalanyok környezeti kötelezettségeit és jogait, melyeket mindenki köteles teljesíteni, illetve mindenki érvényesíthet.⁶⁷ E közvetett megoldásnál persze egyértelműbb lenne egy olyan rendelkezés beiktatása, mely (tucatnyi európai alkotmányhoz hasonlóan) kimondaná a környezetvédelemre vonatkozó, mindenkit terhelő kötelezettséget.

A 18. § elemzéséhez még egy kritikai észrevétel felidézése is hozzátartozik. Eszerint a magyar szóhasználatban az egészséges jelző (mindamellet, hogy az egészségvédelem és a környezetvédelem közti szoros kapcsolat szükségszerűsége vitathatatlan) korlátozó értelmezésnek is alapjául

⁶⁴ SÓLYOM László, *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Osiris, Budapest, 2001, 611. o.: „...a magyar alkotmányba fölvettek két olyan jogot, melyek jelenléte más alkotmányokban nem általános és tartalmuk sem egyértelműen tisztázott.”

⁶⁵ *Beszámoló az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának és általános helyettesének 2001. évi tevékenységéről*, Országgyűlési Biztos hivatala, Budapest, 2002, 168. o.: „Az egészséges környezethez való alapjog (!) az első fejezetben a politikai és a gazdasági szabadság határait jelöli ki, a ma már világszerte elfogadott *fenntartható fejlődés* szellemében... egyúttal a jövő generációkért viselt felelősséget is hangsúlyozza.”

⁶⁶ BAKÁCS Tibor, *Környezetjog*, KGI, Budapest, 1997, 168. o., PRUGBERGER Tamás, *A környezetvédelmi jogi szabályozás rendszerének jogelméleti vonatkozásai és a főbb kodifikációs tennivalók*, Magyar Jog, 1993, 473. o.

⁶⁷ BÁNDI Gyula, *A társadalmi részvétel és előfeltételei a környezetvédelemben*, Jogállam, 1994, 140. o., ZOLTÁN Ödön, *A környezetvédelemről és szabályozásáról*, Magyar Jog, 1994, 211. o.

szolgálhat, mivel az emberi egészség védelméhez kapcsolva eszközszintűnek is tekinthető.⁶⁸ Áttekintve azonban az európai megoldásokat látható, hogy ez a szóhasználat teljességgel általános (ld. a belga, bolgár, török, stb. szabályozást), illetve az egészségvédelem és a környezetvédelem összekapcsolása (l. még a norvég, horvát, ukrán alaptörvényt pl.) korántsem egyedülálló megoldás. A környezetvédelem és az egészségvédelem kapcsolatának megítéléséhez hozzájárul ezenkívül a 70/D § értelmezése is.

A 70/D § alapján a lehető legmagasabb szintű testi és szellemi fejlődéshez való jog biztosításának eszköze a környezetvédelem: „Ezt a jogot a Magyar Köztársaság ... az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg”. Irányadó értelmezések szerint e rendelkezés nem rontja le a 18. § tartalmát, „az Alkotmány szóhasználata (az *egészséges* környezethez való jog, az állami környezetvédelmi feladat beágyazása az egészséghez való jog megvalósítási eszközei közé) nem értelmezhető a környezethez való jog korlátozásaként.”⁶⁹ Az pedig, hogy az Alkotmány két helyen is megemlékezik a környezet védelméről, önmagában is jelentőséggel bír: kijelöli a politikai és gazdasági szabadság határait, sőt, a jövő generációkért érzett felelősséget is magában rejt.

Feltűnő, hogy a 70/D § szövege előbb említi a mesterséges és utóbb a természetes környezet védelmét, ami antropocentrikus megközelítést jelez, vagyis azt, hogy a környezet védelme nem önmagáért, hanem az emberre tekintettel történik. Ez épp fordítottja a környezetvédelem szabályozásában érvényesülő nemzetközi tendenciáknak. Noha az Európában ismert megoldások közt nem egyedülálló (ld. pl. az észti alaptörvényt), a legtöbb (finn, litván, horvát, görög) normaszöveg, mely egyáltalán tükrözi e sorrendbeli vitát, a természetet, a természeti környezetet helyezi előtérbe. Így a nemzetközi összehasonlítás tükrében a sorrendben a természeti környezetnek kellene elsőnek lennie.

A környezetvédelem a Magyar Alkotmány tükrében több mint pusztán államcél, de kevesebb, mint alanyi alapjog. Olyan alapjog, melynek intézményvédelmi oldala a meghatározó. Olyan alapjog, mely önálló⁷⁰ is egyben (tehát független az élethez, egészséghez való jogtól). Sajátossága az Alkotmánybíróság által érvényesített „non derogation principle”, melynek alapján a természetvédelem jogszabályokkal elért szintjét az állam nem

⁶⁸ BÁNDI Gyula, *A társadalmi részvétel, i. m.*, 140. o.

⁶⁹ SÓLYOM, *i. m.*, 612. o. Ellentétes véleményt fogalmaz meg (elsősorban a többi „eszköz” alkalmatlansága alapján) BAKÁCS, *Környezetjog, i. m.*, 168. o.

⁷⁰ SÁRI János, *Alapjogok* (Alkotmánytan II.), Osiris, Budapest, 2001², 257. o.

cökkentheti szabadon⁷¹. Megjegyzendő, hogy mivel az Alkotmánybíróság természetvédelmi vonatkozású ügyben, de a környezethez való jogot értelmezte sokat hivatkozott határozatában (28/1994), fenti elvet a környezetvédelem egésze tekintetében irányadónak kell tekintenünk. (Az Alkotmánybíróság későbbi gyakorlata is ezt támasztja alá⁷²).

A környezethez való jog közvetlen, alanyi jogként ezek szerint nem érvényesíthető, az érvényesítéshez a jogalanyok számára megfelelő jogi pozíciók biztosítására van szükség. Mivel Magyarországon ezt maga az Alkotmány nem teszi meg (szemben számos európai alaptörvénnyel, melyek elsősorban információs jogokat garantálnak), ilyen jogok biztosítása a törvényhozó feladata.⁷³

2. Összegzés (következtetések, javaslatok)

Az európai alkotmányok áttekintése alapján világos, hogy az alkotmány és a környezetvédelem viszonya korántsem szűkíthető le annak megállapítására, hogy egy adott ország biztosítja, avagy deklarálja-e egyáltalán a környezethez való jogot.

A szakirodalom általában ritkán tipizálja az alkotmányos rendelkezéseket, de ha megteszi, akkor sem a teljesség igényével.⁷⁴ A leggyakrabban említett típusok – környezethez való jog, az állam felelőssége illetve az állampolgárok általános kötelezettsége – mellett mások is említhetők.

A tipizálásnak elméleti jelentősége van, az alkotmányos rendelkezések ugyanis nem vagylagosan kapcsolódnak egymáshoz, hanem rendszert alkotnak. A leggyakrabban említett három típus logikai egység, melyben jogok és kötelezettségek egyenlítik ki egymást. Azon rendelkezések pedig, melyek információs vagy részvételi jogokat biztosítanak, esetleg a környezet védelméhez való jogot, nem mások, mint a környezethez való alapjog önálló rész-, illetve eszközjogosítványai. Megjelenésük jogfejlődési tendenciát tükröz, csakúgy, mint a '70-es években az első környezetvédelmi rendelkezések felvétele Európa és a világ alkotmányaiba.

⁷¹ SÓLYOM, *i. m.*, 614. o.

⁷² BÁNDI, *Környezetjog*, i.m., 62. o.

⁷³ vö.: SÁRI, *i. m.*, 258. o., *Beszámoló... i. m.*, 168. o., BÁNDI, *A társadalmi részvétel*, *i. m.*, 144-145. o. stb.

⁷⁴ KILÉNYI korai munkájában az állami funkció, az alapjog és az állampolgári kötelezettség aspektusairól beszél, *i. m.*, 135-136. o. Ugyanígy 20 évvel később STEINBERG, *hiv. m.*, 71. o. THYM az állami feladat, az alapjog és állampolgári kötelesség, illetve a hatásköri előírások kategóriáit állítja fel, ld. *i. m.* 557-564. o.

Vizsgálódásaink alapján a következő típusokat nevesíthetjük:

<i>Rendelkezés típusa</i>	<i>Mely ország alkotmányában található</i>
A környezetvédelem állami feladat	Andorra, Ausztria, Belorusszia, Bulgária, Csehország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Jugoszlávia, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Németország, Olaszország, Oroszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna
A környezethez való jog deklarálása	Belorusszia, Bulgária, Csehország, Finnország, Horvátország, Jugoszlávia, Magyarország, Norvégia, Oroszország, Portugália, Spanyolország, Szlovákia, Szlovénia, Törökország, Ukrajna
A környezetvédelem állampolgári kötelesség	Belorusszia, Bulgária, Észtország, Finnország, Horvátország, Jugoszlávia, Lengyelország, Litvánia, Oroszország, Portugália, Spanyolország, Szlovákia, Szlovénia
A környezethez való jog kifejezett korlátozása (nem alanyi jog, pl., mert törvény vagy az állam „biztosítja”)	Belorusszia, Bulgária, Finnország, Magyarország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia
A környezetvédelem deklarálta az alkotmányos jogok korlátozásának alapja	Csehország, Észtország, Horvátország, Litvánia
A környezetvédelem a tulajdon nevesített korlátja	Belorusszia, Csehország, Görögország, Horvátország, Oroszország, Románia, Svájc, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna
Önálló rész-jogok: információhoz, részvételhez vagy a környezet védelméhez	Csehország, Lengyelország, Norvégia, Oroszország, Szlovákia, Ukrajna; Finnország; Belgium
A jövő generációkért érzett felelősség deklarálása	Andorra, Lengyelország, Németország, Norvégia, Oroszország, Svájc

Egyes természeti erőforrások (p. termőföld), értékek kiemelése (általában nemzeti vagyonként)	Andorra, Ausztria, Bulgária, Csehország, Észtország, Görögország, Horvátország, Litvánia, Olaszország, Oroszország, Portugália, Románia, Svájc
Integráció	Portugália, Svájc
Hatásköri szabályok	Ausztria, Belgium, Németország, Oroszország, Spanyolország, Svájc

Az is világosan látszik, hogy a legtöbb környezetvédelmi rendelkezést (kevés kivételtől eltekintve) olyan (mediterrán vagy posztoszocialista) alkotmányok tartalmazzák, melyek a környezetvédelemnek deklaratív jelentőséget tulajdonítanak. A környezethez való jogot vagy maga az alaptörvény, vagy a gyakorlat teszi sok esetben csökkent értékűvé.

Az összegző megállapítások egy másik iránya arra vonatkozik, hogy az alkotmány szövege tágran értelmezendő. Mint láttuk, a pusztán hatásköri rendelkezésből levezethető az állami felelősség, az állami feladatból pedig az általános kötelezettség, stb. De jelenti ez azt is, hogy az „alkotmány ökológizálása” nem csak tényleges módosítással lehetséges, hanem megfelelő értelmezéssel is. Ennek (ha maradunk mégis a normaszövegnél) leginkább kézenfekvő módja az egészséghez való jog kiterjesztése. De ki vonná kétségbe azt, hogy pl. az Egyesült Államok alapvető kötelezettségének tekinti a környezet védelmét, miközben alkotmánya azt meg sem említi. Sokban hasonló a helyzet Franciaországban vagy az Egyesült Királyságban is.⁷⁵

Ezen felül a környezethez való jog szavatolása sem csak az alkotmány révén lehetséges. Ha pedig megvizsgáljuk az alkotmányos rendelkezések tartalmát és a környezetvédelmi szabályozás tendenciáit, az alaptörvényekben megfogalmazottak tekinthetők úgy is, mint a környezetjog legfelső, vékony szelete. Másik oldalról: amit egyik ország alaptörvényben rögzít, az a másik országban törvény szintjén jelenik meg.

Ami a környezetvédelemmel kapcsolatos, legalapvetőbb szabályokat illeti, azok megtalálhatók a jogforrási rendszer valamennyi felsőbb – akár az alkotmány felett álló – dimenziójában, pl. a nemzetközi jogban vagy az európai jogban is. Ebből gyakran következik a belső jog, akár az alkotmány módosítása is. Nyilvánvaló pl., hogy a '70-es évek normaalkotását nagyban befolyásolta az ENSZ stockholmi konferenciája, melyen deklarálták az egészséges környezethez való jogot.

⁷⁵ STEINBERG, *hiv. m.*, 47. o.

Ami pedig a környezethez való joggal, illetve tartalmával kapcsolatban leszögezendő, hogy megjelenése az alkotmányokban általánosnak mondható, de gyakorlatilag sehol nem beszélhetünk ennek alapján alanyi alapjogról. E tény oka vagy az alkotmány önkorlátozása, vagy az alaptörvény szerepének korlátozottsága, eredője pedig a modern állam tartózkodása az olyan feladatoktól, melyeknek terjedelme túlzott, esetleg nem világos. A Magyar Alkotmány szó szerinti értelmezése annak megállapításához vezet, hogy az deklarálja a környezethez való alapjogot, de a jog biztosítását az állam feladatának tekinti, s ezzel terjedelmét maga korlátozza. E megoldás nyeresége, hogy megőrzi az alkotmányos rendelkezések tekintélyét, erejének homogenitását.

A magyar előírásokat tovább vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatában élt a szűkszavú rendelkezések ökológizáló értelmezésének lehetőségével.

Mindezek alapján azt kell kimondanunk, hogy noha a magyar alaptörvény a nemzetközi összehasonlítás alapján számos olyan rendelkezéstípust nem tartalmaz, mely Európában elterjedt, módosítási igény vagy kényszer nincs.

Zusammenfassung

Verankerung des Umweltschutzes in der Verfassungen Europas

In der Abhandlung werden fast alle Verfassungen der europäischen Staaten analysiert. Nach einer Systematisierung ist festzustellen, daß die Artikel über Umweltschutz der einzelnen Verfassungen zu verschiedenen Kategorien gehören. Die wichtigsten sind davon der Bestimmung des Umweltschutzes als Staatsziel, die Deklaration des Rechtes auf eine gesunde Umwelt und die allgemeine Verpflichtung der Bürger zum Umweltschutz. Aber andere Normentypen sind auch zu beobachten, wie zB Kompetenznormen, Integrationsvorlagen, Informationsrechte, usw.

Der Autor ist der Meinung, dass der Ökologisierung der Verfassung eine zwangsläufige Antwort des modernen Staates auf die Umwelteinwirkungen darstellt. Aber diese Ökologisierung muss nicht unbedingt im Text der Verfassung ihren Niederschlag finden, sondern kann auch das Ergebnis der Interpretation sein.

Im Spiegel der rechtsvergleichenden Analyse wird auch die ungarische Verfassung bewertet. Der Art. 18 der ungarischen Verfassung deklariert das Recht auf eine gesunde Umwelt, die vom Staat für alle gesichert wird. Art. 70d schafft daneben eine Verknüpfung zwischen dem Gesundheits- und Umweltschutz.

Das Recht auf eine gesunde Umwelt wird in Ungarn als Grundrecht, aber kein subjektives Recht anerkannt. Das Ungarische Verfassungsgericht interpretiert den Art. 18 so, daß davon die allgemeine Verpflichtung der Rechtssubjekte abzuleiten ist. Darüber hinaus hat das Verfassungsgericht das "non derogation principle" ausgearbeitet, danach das schon erreichte Niveau des Umweltschutzes darf vom Staat nicht derogiert werden. Schliesslich ist es festzustellen, daß die ungarische Verfassung für ökologiebewußt zu bewerten ist.